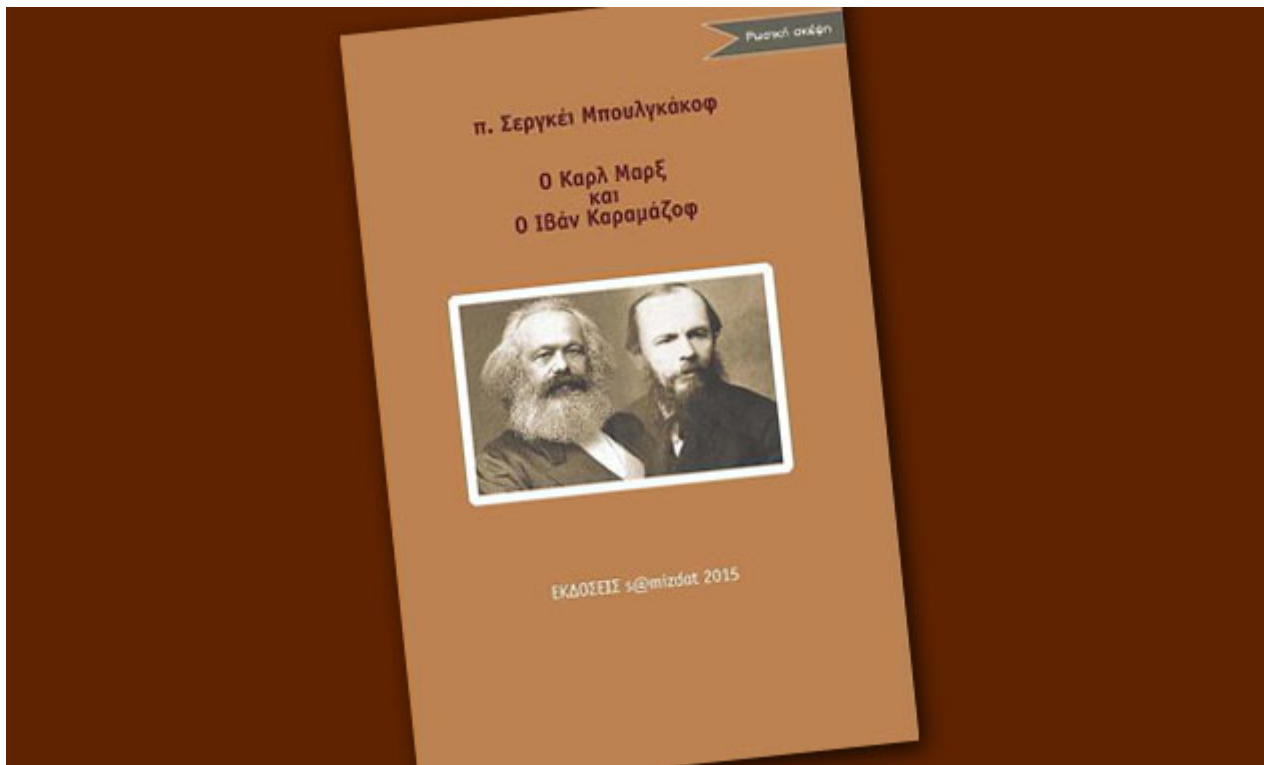

Ο θρησκευτικός Μαρξ, και ο πολιτικός Καραμάζοφ... (Δημήτρης Μπαλτάς, Δρ. Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Αθηνών)

/ [Πεμπτούσια](#)

Στον τόμο με τίτλο **Ο Καρλ Μαρξ και ο Ιβάν Καραμάζοφ** παρουσιάζονται σε ελληνική μετάφραση δύο εξαιρετικής σπουδαιότητας δοκίμια του γνωστού Ρώσου φιλοσόφου Σεργκέι Μπουλγκάκωφ (1871-1944). Κατ' ακρίβειαν, οι τίτλοι των δύο κειμένων είναι «Ο Καρλ Μαρξ ως θρησκευτικός τύπος» και «Ο Ιβάν Καραμάζοφ ως πολιτικός τύπος» αντιστοίχως.

π. Σεργκέι Μπουλγκάκοφ, Ο Καρλ Μαρξ και ο Ιβάν Καραμάζοφ,

μετ. Δ. Β. Τριανταφυλλίδης, Εκδόσεις S@mizdat, Αθήνα 2015, σελ. 134

Εκ των βασικών θέσεων του Μπουλγκάκωφ στο δοκίμιο «Ο Καρλ Μαρξ ως θρησκευτικός τύπος» είναι η άποψη ότι ο Μαρξ είναι μαθητής του Φοϋερμαχ (σ.

28, σ. 34, σ. 51) και όχι του Χέγκελ (σσ. 38-39), όπως μάλιστα συνήθως υποστηρίζεται. Στο πλαίσιο αυτό ο Μπουλγκάκωφ κάνει λόγο για μία «ανύπαρκτη ιστορική σχέση μεταξύ του μαρξισμού και του κλασσικού ιδεαλισμού» (σ. 41. Ομοίως σ. 36: «Δεν υπάρχει καμιά άμεση σχέση διαδοχής ανάμεσα στον κλασσικό γερμανικό ιδεαλισμό και στον μαρξισμό»). Μία άλλη σημαντική πλευρά του δοκιμίου είναι η τοποθέτηση του Ρώσου φιλοσόφου ότι το αντιθρησκευτικό στοιχείο που χαρακτηρίζει τον Μαρξ (σ. 33 κ.ε.), βεβαίως κληρονομιά από τον Φοϋερμαχ, χαρακτηρίζει και το σοσιαλιστικό κίνημα (σ. 23 κ.ε., σ. 68) στο οποίο ο Μαρξ άσκησε μέγιστη επιρροή. Ειδικότερα, σχετικά με τις περί θρησκείας απόψεις του Μαρξ, ο Σ. Μπουλγκάκωφ υποστηρίζει ότι αυτές διαμορφώθηκαν στο πρώιμο έργο του Μαρξ, ενώ στα μεταγενέστερα έργα δεν υπάρχουν ουσιαστικές αλλαγές στις θρησκευτικές του απόψεις (σ. 60 κ.ε.).

Για την ιστορία, θα σημειώσω ότι πριν από μερικά χρόνια είχα μεταφράσει (Εκδόσεις Άθως, Αθήνα 2004, σελ. 52) από την ρωσική το περίφημο αυτό δοκίμιο του Μπουλγκάκωφ, με βάση μία έκδοση του 1929 που είχα ανακαλύψει στην Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Ασφαλώς είναι σπάνιο στην ελληνική μεταφραστική παραγωγή έργων των Ρώσων φιλοσόφων να συναντήσουμε μεταφράσεις του ίδιου κειμένου, όπως συμβαίνει στην περίπτωση του πρώτου εκ των δύο κειμένων («Ο Καρλ Μαρξ ως θρησκευτικός τύπος»). Ένα άλλο, πολύ παλαιότερο, παράδειγμα αποτελεί το έργο του Μπερντιάγιεφ «Το πνεύμα του Ντοστογιέφσκι» είχε εκδοθεί ημιτελώς, πριν από την γνωστή έκδοση του 1972 (μετ. Ν. Ματσούκας, Εκδόσεις Πουρναράς, Θεσσαλονίκη), σε μία δυσεύρετη σήμερα μεταπολεμική έκδοση (Εκδόσεις Κεραμεύς, Αθήνα, α.ε.).

Το δεύτερο εκ των δύο δοκιμίων του Ρώσου φιλοσόφου επιγράφεται «Ο Ιβάν Καραμάζοφ ως πολιτικός τύπος». Εξ όσων γνωρίζω, ο ακριβής τίτλος του άρθρου του Μπουλγκάκωφ είναι «Ο Ιβάν Καραμάζοφ ως φιλοσοφικός τύπος» (δημοσιευμένο στο περιοδικό «Ζητήματα Φιλοσοφίας και Ψυχολογίας», του 1902 και όχι του 1920, όπως εκ παραδρομής σημειώνεται στην σ. 73).

Στην αρχή του δοκιμίου ο Μπουλγκάκωφ επισημαίνει σωστά ότι «η διανόησή μας [των Ρώσων] είναι ελάχιστα πεπαιδευμένη φιλοσοφικά. Το επίπεδο της φιλοσοφικής εκπαίδευσης είναι στην χώρα μας εξαιρετικά χαμηλό όχι μόνο μεταξύ του αναγνωστικού κοινού, αλλά και των συγγραφέων ... Ωστόσο ... έχουμε την πλέον φιλοσοφικά εκλεπτυσμένη βιβλιογραφία: εκείνη η δύναμη της σκέψης του λαού μας ... βρήκε διέξοδο σε καλλιτεχνικές μορφές ... στο πρόσωπο του Ντοστογιέφσκι και του Τολστόι, ακόμη και του Τουργκένιεφ» (σσ. 75-76). Ειδικότερα στον Ντοστογιέφσκι προσθέτει ο Μπουλγκάκωφ ότι «έχουμε ένα μεγάλο ουμανιστή, έναν άνθρωπο που αγαπάει τον λαό, αλλά και ένα εξαιρετικό φιλοσοφικό ταλέντο. Από όλους τους συγγραφείς μας ο τιμητικός τίτλος του

καλλιτέχνη-φιλοσόφου ανήκει δικαιωματικά στον Ντοστογιέφσκι» (σ. 76).

Ύστερα από αυτές τις διευκρινίσεις, ο Μπουλγκάκωφ σκιαγραφεί την φιλοσοφική παρουσία του Ιβάν, ενός από τους ήρωες των Δαιμονισμένων του Ντοστογιέφσκι, στον οποίο «τέθηκαν από την αρχή όλα εκείνα τα ερωτήματα που τον βασάνιζαν, τα οποία πρέπει να επιλύσει ή να πεθάνει ηθικά» (σ. 85). Η βασανιστική θέση στην οποία βρίσκεται ο Ιβάν έγκεται στο ότι «δεν μπορεί να καταλήξει σε κάποιο συμπέρασμα» (σ. 92). Τελικά ο Μπουλγκάκωφ λέγει ότι ο Ιβάν «καταλήγει στο θλιβερό για τον ίδιο συμπέρασμα ότι ως κριτήριο του καλού και του κακού και συνεπώς και της ηθικής, τίποτε δεν μπορεί να υπάρξει δίχως την μεταφυσική ή την θρησκευτική έγκριση» (σ. 86).

Στο συγκεκριμένο δοκίμιο ο Μπουλγκάκωφ προσεγγίζει επίσης τον περίφημο «Μύθο του Μεγάλου Ιεροεξεταστή» (σσ. 102-113) που παρουσιάζει ο Ιβάν στον οποίο απαντά ο Αλιόσα, ο έτερος αδελφός του, με βεβαιότητα: «Ο ιεροεξεταστής σου δεν πιστεύει στον Θεό, να ποιό είναι το μυστικό του!» (σ. 110).

Ένα άλλο ενδιαφέρον σημείο του δοκιμίου του Μπουλγκάκωφ είναι η σύγκριση που επιχειρεί ο Ρώσος φιλόσοφος μεταξύ των μορφών του Φάουστ και του Ιβάν Καραμάζωφ: «Ο Ιβάν Καραμάζωφ εκφράζει τα δεινά και τις αμφιβολίες του 19ου αι., όπως ο Φάουστ του 18ου αι.. Αν ο τελευταίος είναι ο εκπρόσωπος της εποχής του ατομικισμού, τότε ο Ιβάν Καραμάζωφ είναι ο σκεπτικιστής γιος της εποχής του σοσιαλισμού» (σ. 119). Για τον Μπουλγκάκωφ, στον Ιβάν Καραμάζωφ ο Ρώσος διαισθάνεται «την εγγενή του ασθένεια, η οποία αποτελεί εθνικό χαρακτηριστικό, την ασθένεια της συνείδησης» (σ. 122).

Τα δύο δοκίμια του Σ. Μπουλγκάκωφ είναι ενδεικτικά των αναζητήσεων και των προσεγγίσεων της ρωσικής φιλοσοφικής σκέψης των αρχών του 20ου αι. Στην πρώιμη αυτή φιλοσοφική του παραγωγή ο Ρώσος διανοητής αναδεικνύεται σε έγκυρο γνώστη τόσο της ντοστογιεφσκικής, όσο και της μαρξικής σκέψης